

ISSN 1392–6195 (print)
ISSN 2029–2058 (online)
JURISPRUDENCIJA
JURISPRUDENCE
2010, 4(122), p. 261–277.

LAISVĖS APRIBOJIMO BAUSMĖS ĮGYVENDINIMAS

Tomas Mackevičius

Mykolo Romerio universiteto Socialinės politikos fakulteto
Mediacijos katedra
Ateities g. 20, LT-08303 Vilnius, Lietuva
Telefonas (+370 5) 271 4608
Elektroninis paštas tomas.mackevicius@gmail.com

Marius Rakštelis

Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos
Administracinės ir baudžiamosios justicijos departamento
Baudžiamosios justicijos skyrius
Gedimino pr. 30/ A. Stulginskio g. 1, LT-01104 Vilnius
Telefonas (+370 5) 266 2874
Elektroninis paštas m.rakstelis@tm.lt

Pateikta 2010 m. lapkričio 11 d., parengta spausdinti 2010 m. gruodžio 21 d.

***Anotacija.** Šiame straipsnyje analizuojama Lietuvos Respublikos baudžiamajame ir bausmių vykdymo įstatymuose įteisinta savarankiška kriminalinė bausmė – laisvės apribojimas kaip alternatyva laisvės atėmimui. Straipsnyje, nesigilinant į šios bausmės formavimosi raidą, siekiama apžvelgti laisvės apribojimo plėtros tendencijas, išanalizuoti laisvės apribojimo instituto realizacijos problemas ir pasiūlyti priemones joms pašalinti, palyginti, ar Lietuvos teisinis reguliavimas atitinka pagrindinių tarptautinių dokumentų, susijusių su alternatyvomis laisvės atėmimo bausmei, nuostatas, pažangų kai kurių užsienio valstybių teisinį laisvės apribojimo reguliavimą, taip pat palyginti nacionalinę bei užsienio valstybių patirtį realizuojant laisvės apribojimo bausmę. Straipsnyje taip pat remiamasi užsienio mokslininkų ir kitų autorių nuomonėmis bei veikalais, statistiniais duomenimis, Kalėjų departamentui prie Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos pavaldžių pataisos inspek-*

cijų tarnybinės veiklos duomenimis. Straipsnyje pateikiamos laisvės apribojimo instituto teisinio reguliavimo ir realizavimo tobulinimo gairės.

Reikšminiai žodžiai: *laisvės apribojimas, bausmė, probacija, alternatyvos laisvės atėmimui, tarptautiniai dokumentai, rehabilitacija.*

Įvadas

Vienas pagrindinių baudžiamosios justicijos Lietuvoje trūkumų – pernelyg dažnas laisvės atėmimo bausmių taikymas. 2010 m. sausio 1 d. Lietuvoje 100 000-čių gyventojų teko 260 kalinių (nuteistųjų ir suimtųjų)¹, o kitose Europos Sąjungos valstybėse narėse (senbuvėse) įkalintų asmenų 100 000-čių gyventojų – nuo 67 (Suomijoje) iki 167 (Ispanijoje)². Laisvės atėmimo bausmei alternatyvios priemonės numatytos ir rekomenduojamos taikyti įvairiuose tarptautiniuose teisės aktuose. Minimaliose standartinėse taisyklėse dėl priemonių, nesusijusių su laisvės atėmimu (Tokijo taisyklėse), patvirtintose Jungtinių Tautų Generalinės Asamblėjos 1990 m. gruodžio 14 d. rezoliucija Nr. 45/110, įtvirtinama bendra valstybių Jungtinių Tautų Organizacijos narių nuostata taikyti priemones, nesusijusias su laisvės atėmimu, siekiant riboti įkalinimo taikymą³. Taikyti su laisvės atėmimu nesusijusias priemones skatina ir Europos Tarybos Ministrų Komiteto 1992 m. spalio 19 d. rekomendacija Nr. R(92)16 dėl Europos visuomeninių sankcijų ir priemonių taisyklių⁴ bei Europos Tarybos Ministrų Komiteto 2000 m. lapkričio 29 d. rekomendacija Rec(2000)22 valstybėms narėms dėl Europos visuomeninių sankcijų ir priemonių taisyklių taikymo tobulinimo⁵, kuriose pripažįstama, kad plėsti tokių priemonių taikymą reikalauja pagrindiniai kiekvienos teisinės sistemos principai. Europos Tarybos Ministrų Komiteto 1999 m. rugsėjo 30 d. rekomendacijoje Nr. R(99)22 dėl kalėjimų perpildymo bei kalinių skaičiaus augimo valstybės Europos Tarybos narės tiesiogiai skatinamos įtvirtinti ir plėsti su laisvės atėmimu nesusijusių sankcijų ir priemonių taikymo praktiką, nacionalinėse baudžiamosios justicijos sistemose taikyti laisvės atėmimą kaip kraštutinę (*ultima ratio*) priemonę⁶. Atsižvelgiant į tai tikslinga

- 1 Kalėjimų departamento prie Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos 2009 metų veiklos ataskaita Nr. NV-25, p. 3.
- 2 International Centre for Prison Studies World Prison Brief (Europe) [interaktyvus]. [žiūrėta 2010-10-06]. <<http://www.kcl.ac.uk/depsta/law/research/icps/worldbrief/?search=europe&x=Europe>>.
- 3 Jungtinių Tautų Organizacijos Generalinės Asamblėjos rezoliucija Nr. 45/110 dėl standartinių minimalių su laisvės atėmimu nesusijusių priemonių taisyklių [interaktyvus]. [žiūrėta 2010-10-06]. <<http://www.un.org/documents/ga/res/45/a45r110.htm>>.
- 4 Europos Tarybos Ministrų Komiteto rekomendacija Nr. R(92)16 dėl Europos bendruomeninių sankcijų ir priemonių taisyklių [interaktyvus]. [žiūrėta 2010-10-06]. <<http://www.cm.coe.int/ta/rec/1992/92r16.htm>>.
- 5 Europos Tarybos Ministrų Komiteto rekomendacija Rec(2000)22 dėl Europos bendruomeninių sankcijų ir priemonių taisyklių taikymo tobulinimo [interaktyvus]. [žiūrėta 2010-10-06]. <[http://www.coe.int/T/E/Legal_affairs/Legal_cooperation/Prisons_and_alternatives/Legal_instruments/Rec.R\(2000\)22.asp](http://www.coe.int/T/E/Legal_affairs/Legal_cooperation/Prisons_and_alternatives/Legal_instruments/Rec.R(2000)22.asp)>.
- 6 Europos Tarybos Ministrų Komiteto rekomendacija Nr. R(99)22 dėl kalėjimų perpildymo ir kalėjimų populiacijos padidėjimo [interaktyvus]. [žiūrėta 2010-10-06]. <http://www.coe.int/T/E/Legal_affairs/Legal_co>.

ištirti laisvės apribojimo bausmę, įteisintą Lietuvos teisinėje sistemoje kaip alternatyvą laisvės atėmimui bei įvertinti jos realizacijos efektyvumą lemiančius veiksnius bei pateikti pasiūlymus ir išvadas joms tobulinti. Darbo objektas – laisvės apribojimo bausmė kaip alternatyva laisvės atėmimui ir jos efektyvumą lemiantys teisiniai bei praktiniai veiksniai. Šio darbo tikslas – atskleisti ir įvertinti laisvės apribojimo bausmės vykdymo racionalumą ir efektyvumą, atsižvelgiant į tarptautinių dokumentų nuostatas, taip pat pažangią užsienio valstybių teisinę reglamentaciją ir patirtį bei pateikti išvadas ir pasiūlymus dėl laisvės apribojimo bausmės teisinio reglamentavimo ir vykdymo tobulinimo. Straipsnyje taikyti sisteminės analizės ir lyginamasis mokslinio tyrimo metodai.

1. Metodologiniai laisvės apribojimo aspektai

Laisvės apribojimas – tai kriminalinė bausmė, skiriama teismo apkaltinamuoju nuosprendžiu nusikaltimą ar baudžiamąjį nusižengimą padariusiam asmeniui. Laisvės apribojimas yra gana nauja, savarankiška kriminalinė bausmė, kuri Lietuvos nacionalinėje teisinėje sistemoje buvo įteisinta 2000 m.⁷, o pradėta taikyti nuo 2003 m. gegužės 1 d., įsigaliojus naujam Baudžiamajam kodeksui⁸. Laisvės apribojimas nuo kitų kriminalinių bausmių, kuriomis apribojama nuteistųjų laisvė, skiriasi tuo, kad šios bausmės realizavimo metu netaikoma nuteistojo fizinė izoliacija nuo visuomenės.

Laisvės apribojimą galima įvardyti kaip vieną iš naujovių ne tik Lietuvos baudžiamajoje teisenoje, bet ir kai kuriose užsienio valstybių teisinėse sistemose. Pažymėtina, kad laisvės apribojimą, kaip savarankišką kriminalinės bausmės rūšį, paskutiniame 20-ojo amžiaus dešimtmetyje bei pastaraisiais metais savo baudžiamuosiuose ir bausmių vykdymo įstatymuose įteisino ne tik Lietuvos valstybė, bet ir kai kurios Rytų Europos bei kitos valstybės, pavyzdžiui, Lenkija 1997 m.⁹, Kazachstanas 1997 m.¹⁰, Tadžikistanas 1998 m.¹¹, Azerbaidžanas 1999 m.¹², Gruzija 1999 m.¹³, Baltarusija 1999 m.¹⁴, Ukraina 2001 m.¹⁵, Rusija 2005 m.¹⁶. Visose išvardytose užsienio valstybėse, kaip ir Lietuvoje, taikant laisvės apribojimo bausmę sukuriama daugiau ar mažiau panašūs socialiniai teisiniai santykiai (nuteistiesiems skiriami įpareigojimai, draudimai ir nusta-

operation/ Prisons_and_alternatives/Legal_instruments/Rec.R(99)22.asp>.

7 Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas. *Valstybės žinios*. 2000, Nr. 89-274.

8 Lietuvos Respublikos baudžiamajo kodekso, patvirtinto 2000 m. rugsėjo 26 d. įstatymu Nr. VIII-1968, Baudžiamajo proceso kodekso, patvirtinto 2002 m. kovo 14 d. įstatymu Nr. IX-785, ir Bausmių vykdymo kodekso, patvirtinto 2002 m. birželio 27 d. įstatymu Nr. IX-994, įsigaliojimo ir įgyvendinimo tvarkos įstatymas Nr. IX-1162. *Valstybės žinios*. 2002, Nr. 112-4970.

9 *Ugalovnyj kodeks Respubliki Polshi* [Criminal Code of the Republic of Poland]. SPB, 2001.

10 *Ugalovnyj kodeks Respubliki Kazakhstan* [Criminal Code of the Republic of Kazakhstan]. SPB, 2001, p. 66.

11 *Ugalovnyj kodeks Respubliki Tadžikistan* [Criminal Code of the Republic of Tajikistan]. SPB, 2001.

12 *Ugalovnyj kodeks Azerbajdzhanskoj Respubliki* [Criminal Code of Azerbaijan Republic]. SPB, 2001, p. 77.

13 *Ugalovnyj kodeks Gruzii* [Criminal Code of Georgia Republic]. SPB, 2002, p. 116–117.

14 *Ugalovnyj kodeks Respubliki Belarus* [Criminal Code of the Republic of Belarus]. SPB, 2001, p. 126.

15 *Ugalovnyj kodeks Ukrainy* [Criminal Code of Ukraine]. SPB, 2002, p. 56.

16 *Ugalovnyj kodeks Rossijskoj Federacii* [Criminal Code of the Russian Federation]. SPB, 2005.

tytos pareigos, socialinis darbas su nuteistuoju), tačiau esminis skirtumas šios kriminalinės bausmės taikymo metu yra tas, kad tik Lietuvoje¹⁷ ir Lenkijoje asmuo šią bausmę atlieka visuomenėje, t. y. asmenys, nuteisti laisvės apribojimo bausme, šią bausmę gali atlikti savo gyvenamojoje vietoje. Visose kitose išvardytose valstybėse nuteistieji, kuriems teismo paskirta laisvės apribojimo bausmė, šią bausmę atlieka specializuotose įstaigose, pavyzdžiui, Gruzijoje – pataisymo centre, Ukrainoje – atviro tipo pataisos įstaigose, Baltarusijoje – bausmę vykdančios institucijos nustatytose vietose, Azerbaidžane, Kazachstane, Rusijoje – pataisos centre, Tadžikistane – specializuotose įstaigose neizoliuoti nuo visuomenės. Pažymėtina, kad Jungtinėje Karalystėje, kuri laikoma viena iš probacijos realizavimo pradininkų, teismas, priimdamas įsakymą dėl probacijos skyrimo nuteistajam, taip pat gali šiame įsakyme nustatyti nuteistajam įpareigojimą iki dvylikos mėnesių gyventi specialiaame probacijos tarnybos bendrabutyje arba lankyti specializuotą probacijos centrą iki 60 dienų (asmenims, nuteistiems už nusikalstamas veikas žmogaus seksualinio apsisprendimo laisvei ir neliečiamumui, probacijos centro lankymo maksimalus terminas įstatymais neribojamas). Užsienio valstybėse, laikant nuteistąjį specializuotoje pataisos įstaigoje ar įpareigojus nuteistąjį tokią įstaigą lankyti, neapsiribojama vien tik nuteistojo priežiūra, tačiau su juo dirbamas socialinis reabilitacinis darbas taikant įvairias nuteistojo pataisos programas (pažinimo įgūdžių formavimo, integracijos į visuomenę, emocijų ir pykčio valdymo, agresyvaus elgesio ir kitas programas)¹⁸.

Kai kurie autoriai teigia, kad laisvės apribojimas pagal savo prigimtį, ypač pagal vykdymo tvarką ir sąlygas, panašus į lygtinio nuteisimo laisvės atėmimu privalomai įdarbinant institutą, kuris buvo įtvirtintas ankstesniame baudžiamajame įstatyme (priimtame 1961 m.) ir kuris buvo panaikintas 1994 metais¹⁹. Tačiau su šia nuomone negalima sutikti, kadangi to meto baudžiamasis įstatymas numatė lygtinį nuteisimą laisvės atėmimu, privalomai įtraukiant nuteistąjį į darbą²⁰, o taikant šį institutą nuteistieji privalėjo gyventi specializuotose pataisos įstaigose ir dirbti paskirtus darbus, be to, šio instituto taikymo metu svarbiausias elementas buvo nuteistųjų elgesio kontrolė, nors ir buvo vykdomas nuteistųjų auklėjamasis darbas²¹. Pažymėtina, kad laisvės apribojimo bausmė savo prigimtimi yra artimiausia probacijai formaliąja prasme, kadangi laisvės apribojimas yra ne tik alternatyva terminuotam laisvės atėmimui, bet ir jos taikymo metu teismui nuteistajam paskyrus įpareigojimus ir draudimus, šią bausmę vykdančios institucijos pareigūnai ne tik tikrina, kaip nuteistasis laikosi teismo nustatytų draudimų ir vykdo paskirtus įpareigojimus, bet ir teikia socialinę paramą sprendžiant asmenines ir socialines nuteistojo problemas (Lietuvos Respublikos bausmių vykdymo kodekso

17 Lietuvos Respublikos bausmių vykdymo kodeksas. *Valstybės žinios*. 2002, Nr. 73-3084.

18 *Ugolovnoe zakonodatelstvo zarubezhnykh stran (Anglija, SSHA, Francija, Germanija, Japonija)* [The criminal law of foreign countries (England, USA, France, Germany, Japan)]. Moskva, Zercalo, 1998, p. 26.

19 Blaževičius, J.; Dermontas, J.; Stalioraitis, P.; Usik, D. *Penitencinė (bausmių vykdymo) teisė*. Lietuvos Teisės universitetas, 2004, p. 169.

20 *LTSR baudžiamasis kodeksas*. Vilnius: Mintis, 1983, p. 22

21 Speranskij, I. V.; Struchkov, N. A.; Tkachevskij, JU. M.; Shmarov, I. V. *Sovetskoe ispravitelno-trudovoe pravo* [Soviet Corrective Labor Law]. Moskva, 1983, p. 240.

(toliau – BVK) 47 str. 2 d.). Tai iš esmės atitinka daugelyje užsienio valstybių teisinėse sistemose įtvirtintą probacijos sampratą, tačiau laisvės apribojimo, kaip savarankiškos kriminalinės bausmės, realizacija neatitinka kai kurių probacijos realizacijos kriterijų, taip pat Jungtinių Tautų Organizacijos ir Europos Tarybos tarptautinių dokumentų, susijusių su alternatyvomis laisvės atėmimui, rekomendacijų. Šiuos dokumentus toliau ir apžvelgsime.

2. Laisvės apribojimo teisinis reguliavimas

Laisvės apribojimas, kaip viena iš kriminalinių bausmių rūšių, nustatyta Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso (toliau – BK) 42 straipsnio 1 ir 2 dalyse, šio kodekso 48 straipsnis nustato laisvės apribojimo bausmės taikymo sąlygas, o jos vykdymo tvarką ir sąlygas reguliuoja BVK IX skyriaus pirmasis skirsnis „Laisvės apribojimo bausmės vykdymo tvarka ir sąlygos“. Vadovaujantis BK 42 ir 90 straipsniais, laisvės apribojimas gali būti skiriamas pilnamečiui ar nepilnamečiui asmeniui, padariusiam nusikaltimą ar baudžiamąjį nusižengimą. Laisvės apribojimo bausmės terminas skaičiuojamas metais ir mėnesiais, o ji teismo gali būti skiriama nuo 3 mėnesių iki 2 metų (pvz., Ukrainos baudžiamasis įstatymas nustato, kad laisvės apribojimas gali būti skiriamas nuo 1 iki 5 metų)²².

Laisvės apribojimo bausmės turinį sudaro nuteistajam paskirtų apribojimų visuma. Laisvės apribojimo bausmės taikymo metu draudimų ir įpareigojimų skyrimo procese įgyvendinamas bausmės individualizavimo principas, kuris yra glaudžiai susijęs su nusikalstamą veiką padariusio asmens asmeninių savybių įvertinimu. Individualizavimas pasireiškia per laisvės apribojimo metu nuteistajam skiriamų draudimų ir įpareigojimų bei laisvės apribojimo bausmės taikymo termino nustatymą. Visų pirma, teismas įvertina, ar šios bausmės skyrimu bus pasiekti bausmės tikslai, ir konkrečiu atveju nuteistajam paskiria atitinkamus draudimus ir įpareigojimus, nustatytus BK ar nenustatytus (pvz., nuteistajam uždraudžia lankytis nukentėjusiųjų valdose, kompiuterinių žaidimų salonuose ar kazino), kurių prašo pats nuteistasis ar proceso dalyviai. Antra, teismas už konkrečios nusikalstamos veikos, nustatytos BK specialiosios dalies straipsniuose, padarymą, nustato nevienodą laisvės apribojimo bausmės terminą. Laisvės apribojimo bausmės taikymas turi besąlygiškai užtikrinti siekiamų tikslų įgyvendinimą, todėl teismo paskirti draudimai ir įpareigojimai bei paskirtas laisvės apribojimo bausmės terminas privalo būti realiai įgyvendinami ir daryti teigiamą poveikį nuteistojo asmenybei. Laisvės apribojimo bausmės taikymo metu nuteistajam nustatytų pareigų, draudimų ir įpareigojimų visumą sąlyginai galima suskirstyti į dvi grupes: *bendruosius* apribojimus, kurie nustatomi visiems nuteistiems laisvės apribojimo bausme asmenims, ir *specialiuosius* apribojimus, kuriuos teismas nustato kiekvienu konkrečiu atveju, atsižvelgdamas į baudžiamosios bylos aplinkybes, baudžiamojo proceso dalyvių ir paties nuteistojo poreikius. Bendraisiais apribojimais laikytini tie, kurie pagal baudžiamąjį įstatymą priva-

22 Ugalovnyj kodeks Ukrainy, supra note 15, p. 56.

lomi: be teismo ar bausmę vykdančios institucijos žinios nekeisti gyvenamosios vietos, vykdyti teismo nustatytus įpareigojimus ir laikytis teismo nustatytų draudimų, nustatyta tvarka atsiskaityti, kaip vykdo draudimus ir įpareigojimus (BK 48 str. 3 d.). Prie specialiųjų apribojimų priskirtini tie, kurie baudžiamajame įstatyme įvardijami kaip draudimai ir įpareigojimai, taip pat tie, kurie nėra nustatyti baudžiamajame įstatyme, bet gali būti teismo paskirti (BK 48 str. 5–7 d.). Nuteistajam laisvės apribojimo bausme teismas gali nustatyti vieną ar kelis draudimus ir įpareigojimus, kurių maksimalus skaičius baudžiamajame įstatyme nenustatomas, tačiau jie turi būti tarpusavyje suderinti ir daryti teigiamą poveikį nuteistojo asmenybei. Be to, teismas taip pat privalo atsižvelgti į draudimų ir įpareigojimų tikslingumą bei įvykdymo realumą, pavyzdžiui, asmeniui, turinčiam specialybę, neskirtinas įpareigojimas mokytis, o asmeniui, neturinčiam priklausomybės, neskirtinas įpareigojimas gydytis nuo alkoholizmo. Nuteistiesiems laisvės apribojimo bausme numatytų apribojimų visuma neizoluoja jų nuo visuomenės, todėl teigtina, kad laisvės apribojimo bausmė veikia kaip savotiška nuteistųjų resocializacijos priemonė.

Priimdamas nuosprendį dėl laisvės apribojimo bausmės skyrimo, teismas nustato nuteistajam tam tikrus įpareigojimus ir draudimus, kurių sąrašas nėra griežtai apibrėžtas ir baigtinis. BK 48 straipsnio 7 dalis nustato, kad „teismas vietoj <...> nurodytų draudimų ir įpareigojimų asmeniui, jo ar kitų baudžiamojo proceso dalyvių prašymu, gali paskirti kitus baudžiamajame įstatyme nenumatytus draudimus ar įpareigojimus, jeigu, teismo nuomone, tai darytų teigiamą įtaką jo elgesiui“. Visu pirma, tai aiškiai nurodo teismo kompetencijos ribas, kadangi BK nustatytos nuteistiesiems pareigos, draudimai ir įpareigojimai veikia kaip saugiklis nuo galimų žmogaus teisių pažeidimų, kita vertus, laisvės apribojimo bausmės skyrimo metu paaiškėjus atitinkamoms baudžiamosios bylos aplinkybėms, į kurias teismas gali atsižvelgti ir paskirti BK nenumatytus įpareigojimus ar draudimus būtent dėl neapibrėžto ir nebaigtinio jų sąrašo. Taip pat tai suponuoja galimybę ne tik teismui ir baudžiamojo proceso dalyviams dalyvauti nuteistojo pataisos procese, bet ir pačiam nuteistajam, o tai atitinka pagrindinių tarptautinių dokumentų, susijusių su alternatyvomis laisvės atėmimui, reikalavimus. Pavyzdžiui, *Europos bendruomeninių sankcijų ir priemonių*²³ taisyklių 34 taisyklė nustato: „kadangi bendruomenės sankcija arba priemone siekiama užtikrinti pažeidėjo bendradarbiavimą ir įgalinti jį suvokti sankciją kaip teisingą ir pagrįstą reakciją į padarytą nusikaltimą, pažeidėjas turėtų tiek, kiek įmanoma, dalyvauti priimančias sprendimus dėl jos vykdymo klausimų“²⁴. Taip pat minėtosios baudžiamojo įstatymo nuostatos atitinka *Tokijo taisykles*, kurių 3.6. taisyklė rekomenduoja, kad „pažeidėjas turi teisę pateikti prašymą ar skundą teisminėms ar kitoms kompetentingoms nepriklausomoms institucijoms klausimais, susijusiais su jo ar jos asmeninėmis teisėmis taikant priemones, nesusijusias su laisvės atėmimu“²⁵. Be

23 Terminas „bendruomeninės sankcijos ir priemonės“ reiškia sankcijas ir priemones, kurias taikant pažeidėjas paliekamas visuomenėje, ir jo laisvė yra apribojama nustatant sąlygas ir/arba apribojimus, kurie vykdomi šiam tikslui įstatymo paskirtų institucijų.

24 Europos Tarybos Ministrų Komiteto rekomendacija Nr. R(92)16 dėl Europos bendruomeninių sankcijų ir priemonių taisyklių, *supra* note 4.

25 Jungtinių Tautų Organizacijos Generalinės Asamblėjos rezoliucija Nr. 45/110 „Dėl standartinių minimalių

to, *Tokijo taisyklių* 12.1. taisyklė rekomenduoja, kad „nustatydamą sąlygas, kurių turi laikytis pažeidėjas, kompetentinga institucija turi turėti omenyje ir visuomenės poreikius, ir pažeidėjo bei nukentėjusiojo poreikius ir teises“. Be to, manytina, kad galiojanti BK redakcija teismui leidžia ne tik labiau individualizuoti skiriant laisvės apribojimo bausmę nusikalstamą veiką padariusiam konkrečiam asmeniui, bet ir padeda apsaugoti nukentėjusiųjų tam tikras teises, laisves ir teisėtus interesus (pvz., nusikalstamą veiką padariusiam asmeniui gali būti uždrausta įžengti į nukentėjusiųjų valdas).

Nuteistiesiems laisvės apribojimu už dorą elgesį ir pavyzdinę draudimų laikymąsi bei įpareigojimų vykdymą laisvės apribojimo bausmę vykdančios institucijos pareigūnai nuteistiesiems gali skirti paskatinimo priemones – padėką ar prieš terminą panaikinti paskirtą nuobaudą (BVK 49 str. 1 d.). Tačiau paskatinimo priemonės skyrimas nuteistojui laisvės apribojimu teisinės padėties nepakeičia. Jam nesuteikiamos jokios papildomos teisės ar lengvatos. Be to, nei BK, nei BVK nėra nustatyta galimybė, kad laisvės apribojimo bausmės taikymo metu, atsižvelgiant į nuteistojui resocializacijos rezultatus, teismas gali pakeisti ar papildyti nuteistajam skiriamus apribojimus ar išvis juos panaikinti. Tuo tarpu, pavyzdžiui, Lenkijos Baudžiamojo kodekso 72 straipsnyje nustatyta, kad teismas, atsižvelgdamas į nuteistojui laisvės apribojimo bausmės pasitaikymo rezultatus, gali nustatyti įpareigojimus pakeisti, papildyti ar panaikinti²⁶. Šiuo atveju Lenkijos patirtis, skirtingai nei Lietuvos, iš esmės atitinka *Tokijo taisyklių* rekomendacijas: „konkrečios su laisvės atėmimu nesusijusios priemonės ribose reikia kiekvienam atskiram atvejui skirti tinkamesnį priežiūros ir elgesio būdą, kuris būtų nukreiptas padėti pažeidėjui naujai save įvertinti, atsižvelgiant į padaryto pažeidimo pobūdį. Priežiūros ir elgesio tvarka turi būti periodiškai peržiūrima ir, esant būtinybei, koreguojama“ (*Tokijo taisyklių* 10.3 taisyklė). *Europos bendruomeninių sankcijų ir priemonių taisyklės* taip pat rekomenduoja atsižvelgti į nuteistojui resocializacijos tikslus ir keisti įpareigojimus ir draudimus: „atsižvelgdama į pažeidėjo padarytą progresą, sprendimus priimanti institucija pagal galiojančius įstatymus gali keisti bet kurią bendruomenės sankcijoje arba priemonėje nustatytą sąlygą arba įpareigojimą“ (*Europos bendruomeninių sankcijų ir priemonių taisyklių* 87 taisyklė). Taip pat *Europos bendruomeninių sankcijų ir priemonių taisyklėse* nustatyta, kad „sprendimus priimanti institucija taip pat turėtų galėti nutraukti sankcijos arba priemonės taikymą jai nepasibaigus, kai nustatoma, kad pažeidėjas laikėsi būtinų sąlygų ir įpareigojimų, ir atrodo, kad sankcijos arba priemonės tikslams pasiekti nebėra būtina jas taikyti“ (*Europos bendruomeninių sankcijų ir priemonių taisyklių* 88 taisyklė). Taigi, manytina, jog BK ir BVK vertėtų nustatyti galimybę nuteistajam teismo nustatytus draudimus ar apribojimus pakeisti, papildyti ar panaikinti, atsižvelgiant į nuteistojui resocializacijos rezultatus.

Atkreiptinas dėmesys į tai, kad BK nėra nustatyta galimybė nuteistajam paskirti įpareigojimą – dalyvauti socialinės reabilitacijos programose. Tuo tarpu *Europos bendruomeninių sankcijų ir priemonių taisyklių tobulinimo taisyklėse*²⁷ rekomenduojamas

su laisvės atėmimu nesusijusių priemonių taisyklių⁴, *supra* note 3.

26 *Ugalovnyj kodeks Respubliki Polshi*, *supra* note 9.

27 Europos Tarybos Ministrų Komiteto rekomendacija Rec(2000)22 dėl Europos bendruomeninių sankcijų ir priemonių taisyklių taikymo tobulinimo, *supra* note 5.

socialinis darbas su nuteistaisiais alternatyvomis laisvės atėmimui, kurio metu ypač daug dėmesio turėtų būti skiriama socialinės reabilitacijos programų galimam poveikiui pažeidėjams dėl pagrindinių įgūdžių formavimo (pvz., elementaraus raštingumo ir mokėjimo skaičiuoti, bendrų problemų sprendimo, reikalų dėl asmeninių ir šeiminių santykių, asocialaus elgesio), mokslo ar įsidarbinimo sąlygų, galimo polinkio į alkoholinius gėrimus ar jų surogatus, narkotines, psichotropines ar kitas psichiką veikiančias medžiagas ir pan. (*Europos bendruomeninių sankcijų ir priemonių taisyklių taikymo tobulinimo taisyklių 21–23 taisyklės*). Todėl diskutuotina, ar tokio įpareigojimo neverėtų nustatyti BK, kadangi, atsižvelgiant į tai, ar nuteistasis dalyvauja socialinės reabilitacijos programose, galėtų būti keičiama nuteistųjų teisinė padėtis. Tuo tarpu, esant dabartinei situacijai, teismai neatsižvelgia, ar nuteistieji laisvės apribojimu dalyvauja socialinės reabilitacijos programose ar ne, nes socialinės reabilitacijos programos, kurias vykdo pataisos inspekcijos, grindžiamos savanoriškumo principu. Be to, šis įpareigojimas užtikrintų ne tik efektyvią nuteistųjų laisvės apribojimu socialinę reabilitaciją, bet ir nuteistųjų dalyvavimą kitose socialinės reabilitacijos priemonėse, kurias vykdo pataisos inspekcijos.

Teigiamai vertintina ir tai, kad įstatymų leidėjas atsižvelgė į paties nuteistojo poreikius ir interesus bei baudžiamajame įstatyme nustatė, kad, jeigu nuteistasis dėl objektyvių priežasčių negali įvykdyti nustatytų įpareigojimų, apylinkės teismas laisvės apribojimo bausmę vykdančios institucijos teikimu gali atleisti jį nuo šios bausmės, vietoj jos paskirdamas BK IX skyriuje numatytą baudžiamojo poveikio priemonę (BK 48 str. 9 d. ir BVK 48 str. d.). Tačiau baudžiamojo poveikio priemonės pagal BK skiriamos pilnamečiui asmeniui, atleistam nuo baudžiamosios atsakomybės ar bausmės (BK 67 str. 2 d.). Taigi iš dalies lieka neaiški galima situacija, kai dėl objektyvių priežasčių nustatytų įpareigojimų negali atlikti laisvės apribojimu nuteistas nepilnametis asmuo, kadangi BK XI skyriaus 82 straipsnio 1 dalis nustato, kad nepilnamečiui, atleistam nuo baudžiamosios atsakomybės ar bausmės, skiriamos auklėjamojo poveikio priemonės. Todėl manytina, kad BK 48 straipsnio 9 dalyje vertėtų nustatyti, kad, jeigu nuteistasis dėl objektyvių priežasčių negali įvykdyti nustatytų įpareigojimų, teismas gali atleisti jį nuo šios bausmės, paskirdamas ne tik baudžiamojo poveikio, bet ir auklėjamojo poveikio priemonę.

3. Laisvės apribojimą vykdanči institucija

BVK 46 straipsnis nustato, kad teismas, paskyręs laisvės apribojimo bausmę, įsiteisėjusio nuosprendžio nuorašą išsiunčia šią bausmę vykdančiai institucijai. Pagal BVK 19 straipsnį laisvės apribojimo bausmę vykdo pataisos inspekcija. Taigi laisvės apribojimo bausmės realizacija išimtinai priklauso valstybinei institucijai – pataisos inspekcijai. Tuo tarpu, pavyzdžiui, Lenkijos Baudžiamojo kodekso 36 straipsnis nustato, kad teismas nuteistojo priežiūrą gali patikėti ne tik laisvės apribojimo bausmę vykdančiai institucijai (probacijos tarnybai), bet ir laiduotojui (laiduotoju gali būti nuteistojo tėvai, artimieji giminaičiai ar kiti teismo pasitikėjimo verti asmenys) arba kitiems fiziniams

ar juridiniams asmenims, kurių tiesioginė paskirtis – rūpintis nuteistų asmenų resocializacija²⁸. Lenkijoje teismas, priimdamas sprendimą dėl nuteistojo laisvės apribojimo bausme priežiūros, atsižvelgia į laiduotojo ar kito fizinio ar juridinio asmens asmenines savybes ar veiklos pobūdį ir galimybę daryti teigiamą įtaką nuteistajam. Tokia Lenkijos baudžiamojo įstatymo redakcija, skirtingai nei Lietuvos, atitinka tarptautinių dokumentų, susijusių su alternatyvomis laisvės atėmimui, reikalavimus (*Tokijo taisyklių VII skirsnio „Savanoriai ir kitos visuomeninės galimybės“ 17.1–19.3 taisyklės, Europos bendruomeninių sankcijų ir priemonių taisyklių VII skyriaus „Bendruomenės įtraukimas ir dalyvavimas“ 44–54 taisyklės*), kadangi, pavyzdžiui, *Tokijo taisyklėse*, nustatyta, kad „turėtų būti skatinamas visuomenės dalyvavimas, nes tai – didelės galimybės ir vienas svarbiausių faktorių stiprinant ryšius tarp pažeidėjų, atliekančių su laisvės atėmimu nesusijusias priemones, ir jų šeimų bei visuomenės. Tai turėtų papildyti baudžiamosios teisenos institucijų pastangas“ (*Tokijo taisyklių 17.1 taisyklė*); visuomenės dalyvavimas turėtų būti laikomas visuomenės narių galimybe prisidėti prie visuomenės apsaugos“ (*Tokijo taisyklių 17.2 taisyklė*). Visuomenės dalyvavimą nuteistųjų pataisos procese skatina ir Europos Tarybos rekomendacijos. *Europos bendruomeninių sankcijų ir priemonių taisyklių 45-ojoje taisyklėje* nustatyta, kad už bendruomeninių sankcijų ir priemonių vykdymą atsakingų institucijų darbas turi būti papildomas panaudojant visus atitinkamus visuomenės išteklius ir taip šios institucijos turėtų būti įpareigojamos parinkti būdus, tinkamus pažeidėjų problemoms spręsti ir jų teisėms užtikrinti, bei į šių tikslų įgyvendinimą taip pat kiek įmanoma turėtų būti įtraukiamos organizacijos ir visuomenės nariai. BVK 8 straipsnio 2 dalyje pateikiamas bausmių vykdymo teisės principas, kad „nuteistųjų pataisos procese gali dalyvauti visuomeninės organizacijos, religinės bendruomenės ir bendrijos, jų nariai bei kiti fiziniai ir juridiniai asmenys“. Konstrukcija „gali dalyvauti“ yra leidimą išreiškianti gramatinė konstrukcija, kuri nepasižymi skatinančiu poveikiu (gali dalyvauti, o gali ir ne), tuo tarpu *Tokijo taisyklėse* pabrėžiama visuomenės, asociacijų ir savanorių skatinimo svarba. Skatinama gali būti įvairiais būdais: pasitelkus žiniasklaidą organizuojamos šviečiamosios kampanijos bei formuojamos visuomenės nuostatos, skiriamas atitinkamų programų finansavimas iš valstybės biudžeto ir pan. Iš to darytina išvada, kad į visuomenės dalyvavimą nuteistųjų pataisos ir integracijos procese Lietuvos įstatymų leidėjas žiūri gana indiferentiškai. Apie nevyriausybinės organizacijos kalbama ir Metodinėse rekomendacijose dėl individualaus darbo su nuteistuoju plano sudarymo, kur nurodoma, kad, sudarant individualaus darbo su nuteistuoju planą, turi būti numatomas nuteistojo bendravimas su nevyriausybiniomis organizacijomis²⁹. Tačiau Lietuvos Respublikos teisės aktuose pabrėžiamas nuteistojo ir nevyriausybinių organizacijų santykis, o konstruktyvių visuomenės nuostatų formavimas ir platesnis visuomenės (ypač savanorių) įtraukimas neminimas, jau nekalbant apie tai, kad nėra atskiro šiuos klausimus reguliuojančio teisės akto. Kaip jau minėta, Lietuvos Respublikos teisės aktai visuomenės neskatina dalyvauti nuteistųjų pataisos ir

28 *Ugalovnyj kodeks Respubliki Polshi, supra* note 9.

29 Kalėjimų departamento prie Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos direktoriaus 2003 m. gegužės 8 d. įsakymas Nr. 4/07-79 „Dėl programos, metodinių rekomendacijų ir dokumentų formų, susijusių su pataisos inspekcijų veikla, patvirtinimo“. *Valstybės žinios*. 2003, Nr. 48-2147.

integracijos procese. Viena svarbiausių tokią situaciją lemiančių priežasčių yra ta, kad Lietuvoje viešoji nuomonė apie teistus asmenis yra pernelyg neigiama ir dėl to sunku įtraukti asociacijas ir savanorius į probacijos vykdymo procesą. Todėl turi būti dedamos visos pastangos tokiai padėčiai pakeisti, vykdant aktyvaus gyventojų teisinio švietimo ir visuomenės sąmoningumo ugdymo programas. Siekiant aktyvesnio asociacijų įsitraukimo, reikia nustatyti šių organizacijų įgaliojimus probacijos procese bei numatyti, kaip valstybė galėtų kompensuoti asociacijų patiriamas tiesiogines išlaidas (transporto, kanceliarijos priemonių ir kt.) dirbant su probacijos priežiūroje esančiais asmenimis. Todėl tai patvirtina būtinybę sukurti visuomenės įtraukimo į asmenų, esančių pataisos inspekcijų įskaitose, resocializacijos proceso mechanizmą.

Pažymėtina, kad BK 48 straipsnio 5 dalies 3 punkte nustatyta, kad nuteistajam gali būti uždrausta turėti, naudoti, įsigyti, saugoti pačiam ar perduoti saugoti kitiems asmenims tam tikrus daiktus, o BVK 47 straipsnio 2 dalyje nustatyta, kad laisvės apribojimo bausmę vykdančios institucijos pareigūnai privalo lankytis nuteistojo gyvenamojoje vietoje ir tikrinti, kaip nuteistasis laikosi jam nustatytų draudimų ir vykdo paskirtus įpareigojimus. Tačiau Tarnybos Kalėjimų departamente prie Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos statuto šeštame skirsnyje „Pareigūnų specialiosios teisės“³⁰, kur išvardytos specialiosios pareigūnų teisės, nėra nustatyta, kad pataisos inspekcijų pareigūnai gali atlikti nuteistųjų gyvenamosios vietos, asmenų, nuteistų laisvės apribojimu, apžiūrą ir daiktų patikrinimą. Neturėdami tokios teisės, pareigūnai negali tinkamai užtikrinti anksčiau minėto teismo draudimo laikymosi. Todėl diskutuotina, ar nebūtų tikslinga papildyti Tarnybos Kalėjimų departamente prie Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos statuto šeštą skirsnį ir numatyti specialią teisę pataisos inspekcijų pareigūnams – atlikti asmenų, kuriems teismo sprendimu uždrausta turėti, naudoti, įsigyti, saugoti pačiam ar perduoti kitiems asmenims saugoti tam tikrus daiktus, jų gyvenamųjų vietų, daiktų apžiūrą.

Atkreiptinas dėmesys ir į tai, kad BVK 48 straipsnyje nustatyta laisvės apribojimo bausmės vykdyme dalyvaujančios institucijos – policijos, kompetencija. Pagal BVK 48 straipsnį policija atlieka nuteistųjų, kurių buvimo vieta nežinoma, paiešką bei kontroliuoja nuteistiesiems paskirtų draudimų ir įpareigojimų vykdymą. Viena vertus, tai suprantama, kadangi atskirus BK 48 straipsnio 5 dalyje nustatytus teismo skiriamus draudimus dėl jų specifikos gali vykdyti tiksliai policija, kuri, kaip operatyvinės veiklos subjektas, turi teisę taip pat operatyvinės veiklos metodais kontroliuoti, kaip nuteistasis laisvės apribojimu laikosi teismo paskirtų draudimų ir įpareigojimų. Tačiau policijos tiesioginė paskirtis nėra kriminalinių bausmių vykdymas³¹, taip pat policijos pareigūnų profesinis pasirengimas neatitinka bausmės vykdančių institucijų personalui keliamų reikalavimų. Be to, teigtina, kad galiojanti bausmių vykdymo įstatymo redakcija neatitinka tarptautinių teisės aktų keliamų reikalavimų, nes 1955 m. Ženevoje Jungtinių Tautų Organizacijos priimtose *Tipinėse minimaliose elgesio su kaliniais taisyklėse* yra įtvirtinta aiški nuostata, kad nuteistųjų priežiūra neturi būti patikėta policijai ir turi būti

30 Lietuvos Respublikos tarnybos Kalėjimų departamente prie Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos statuto pakeitimo įstatymas. *Valstybės žinios*. 2008, Nr. 74-2869.

31 Lietuvos Respublikos policijos veiklos įstatymas. *Valstybės žinios*. 2000, Nr. 90-2777.

derinama su veiksminga socialine parama (*Tipinių minimalių elgesio su kaliniais taisyklių* 60.2 taisyklė)³². *Tokijo taisyklių* 16.2. taisyklė taip pat rekomenduoja, kad „prieš pradėdant tarnybą personalui suteikiamas parengimas, apimantis instruktavimą dėl nesusijusių su laisvės atėmimu priemonių pobūdžio, priežiūros ir įvairių su laisvės atėmimu nesusijusių priemonių naudojimo tikslų“. *Europos bendruomeninių sankcijų ir priemonių taisyklių* 38–41 taisyklės rekomenduoja, kad „už vykdymą atsakingų darbuotojų skaičius turi būti pakankamas įvairioms jiems skirtoms pareigoms efektyviai atlikti. Jie turi pasižymėti toms funkcijoms atlikti būtinomis asmeninėmis ir profesinėmis savybėmis. Siekiant užtikrinti, kad darbuotojų skaičius ir asmeninės savybės atitiktų darbo krūvį bei jų darbui reikalingus profesinius įgūdžius ir patirtį, parengiamos normos ir darbo kryptys. Už vykdymą atsakingi darbuotojai atitinkamai apmokomi; jiems suteikiama informacija, kuri padės jiems realiai suvokti savo konkrečios veiklos sritį, konkrečias pareigas ir darbo etikos reikalavimus. Jų profesinė kompetencija nuolatos atnaujinama ir keliami mokymais, veiklos peržiūromis ir įvertinimais“ (*Europos bendruomeninių sankcijų ir priemonių taisyklių* 41 taisyklė). Taip pat tai neatitinka *Europos visuomeninių sankcijų ir priemonių taisyklių taikymo tobulinimo taisyklių* 10 taisyklės, kur nustatyta, kad „vykdomąsias tarnybas turėtų sudaryti aukštos profesinės kvalifikacijos personalas, priimamas, rengiamas ir panaudojamas pagal principus, išdėstytus rekomendacijoje Nr. R(97)12 dėl personalo, susijusio su sankcijų ir priemonių vykdymu, jei norima, kad visuomeninių sankcijų ir priemonių tikslai būtų pasiekti. Europos Tarybos Ministrų Komiteto priimtoje rekomendacijoje Nr. R(97)12 dėl personalo, susijusio su sankcijų ir priemonių vykdymu įtvirtinti aiškūs tokio personalo atrankos, rengimo ir veiklos principai, tarp kurių atsispindi aiškios nuostatos, kokios institucijos pareigūnai ir koku būdu turi vykdyti kriminalines bausmes, bet tarp jų policijos nėra³³. Todėl darytina išvada, kad policijos pareigūnai neturėtų dalyvauti kriminalinių bausmių realizavimo procese, kadangi tai neatitinka pagrindinių tarptautinių dokumentų, susijusių su alternatyvomis laisvės atėmimui, rekomendacijų, taigi, būtų tikslinga atsisakyti policijos vaidmens realizuojant laisvės apribojimo bausmę.

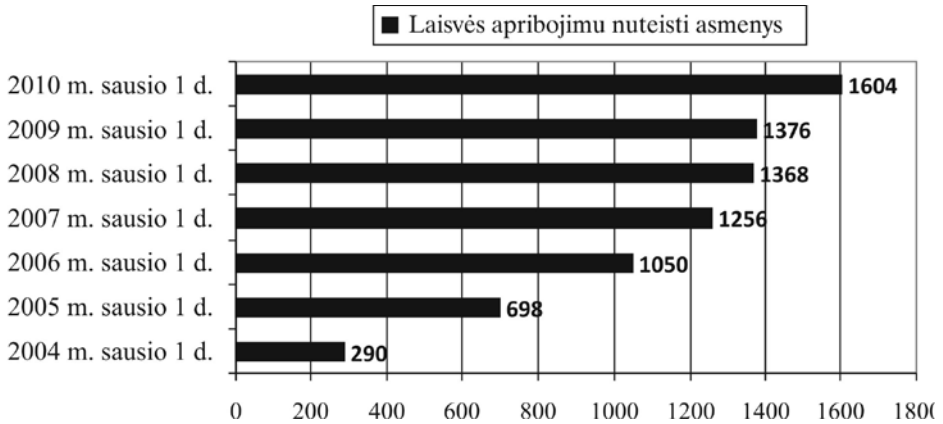
4. Laisvės apribojimo taikymas

Laisvės apribojimo, kaip savarankiškos kriminalinės bausmės, taikymo augimo tendenciją atspindi nuteistųjų laisvės apribojimu skaičiaus kitimas Kalėjimų departamentui prie Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos pavaldžių pataisos inspekcijų (toliau – pataisos inspekcijos arba PI) įskaitose (žr. 1 pav.)³⁴.

32 Jungtinių Tautų Organizacijos 1955 m. „Tipinės minimalios elgesio su kaliniais taisyklės“ [interaktyvus]. [žiūrėta 2010-10-06]. <<http://www.un.org/russian/documen/convents/prison.htm>>.

33 Europos Tarybos Ministrų Komiteto 1997 m. rekomendacija Nr. R(97)12 „Dėl personalo, susijusio su sankcijų ir priemonių vykdymu“ [interaktyvus]. [žiūrėta 2010-10-06]. <[http://www.coe.int/.../Emprisonnement_et_alternatives/Instruments_juridiques/Rec.R\(97\)12.asp](http://www.coe.int/.../Emprisonnement_et_alternatives/Instruments_juridiques/Rec.R(97)12.asp)>.

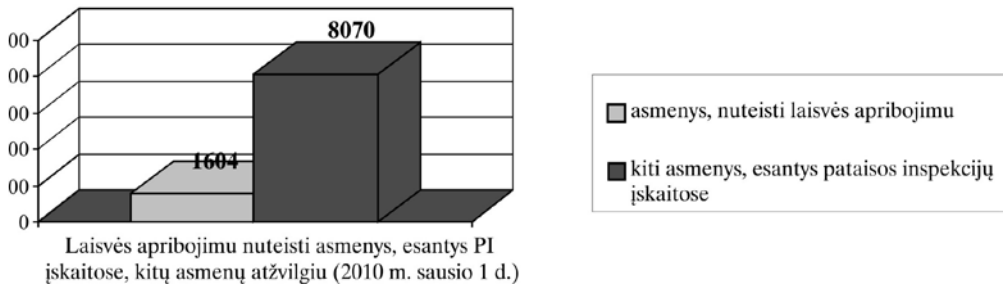
34 Kalėjimų departamento prie Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos metinės ataskaitos [interaktyvus]. [žiūrėta 2010-10-08]. <http://www.kalejimudepartamentas.lt/?item=vkl_at_mt&lang=1>.

1 pav. Laisvės apribojimu nuteisti asmenys, esantys pataisos inspekcijų įskaitose

Pagal Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 342 straipsnio 4 dalies 5 punktą nuosprendis dėl laisvės apribojimo bausmės pateikiamas vykdyti pataisos inspekcijoms³⁵.

Pataisos inspekcijų įskaitoje esančių asmenų, kuriems paskirtas laisvės apribojimas, sudaro 19,9 proc. (žr. 2 pav.)³⁶

2 pav. Laisvės apribojimu nuteisti asmenys, esantys pataisos inspekcijų įskaitose, kitų asmenų atžvilgiu (2010 m. sausio 1 d.)

Kaip matyti iš 2 pav., nuteistieji laisvės apribojimo bausme sudaro 19,9 proc. kitų asmenų, esančių pataisos inspekcijų įskaitose. Iš pateiktų duomenų matyti, kad nuteistųjų laisvės apribojimo bausme, kaip alternatyvia laisvės atėmimui bausme, taikymo skaičius laipsniškai didėja. Tačiau vis dėlto teigtina, kad nepakankamai išnaudo-

35 Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas. *Valstybės žinios*. 2002, Nr. 37–1341.

36 Kalėjimų departamento prie Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos metinės ataskaitos, *op. cit.*

jamas šios alternatyvios laisvės atėmimui bausmės potencialas, kadangi pagal BK 48 straipsnį laisvės apribojimo bausmę teismas skiria baudžiamojo įstatymo specialiojoje dalyje numatytais atvejais. Tokių atvejų BK specialiojoje dalyje iš numatytų 373 nusikalstamų veikų sudėčių už 107 gali būti paskirta laisvės apribojimo bausmė. Tai sudaro 28,7 proc. visų BK specialiojoje dalyje numatytų nusikalstamų veikų.

Be to, lyginant su kito baudžiamosios teisės instituto taikymo praktika, laisvės apribojimo taikymas pakankamai menkas, pavyzdžiui, 2010 m. sausio 1 d. asmenų, kuriems laisvės atėmimo bausmės vykdymas atidėtas, buvo – 4 014, o nuteistųjų laisvės apribojimu – 1 604³⁷. Šie pateikti duomenys akivaizdžiai atspindi, kad teismai prioritetiškai taiko laisvės atėmimo bausmės vykdymo atidėjimo institutą, kurio realizavimas apdraudžiamas realaus laisvės atėmimo grėsme. Teigtina, kad tokia situacija yra dėl to, kad asmenų, kuriems paskirta laisvės apribojimo bausmė, teisinė padėtis yra gero-kai švelnesnė nei tų, kuriems taikomas laisvės atėmimo bausmės vykdymo atidėjimas. Pavyzdžiui, asmenims, kurie nuteisti laisvės apribojimo bausme, pažeidinėjant viešąją tvarką, girtaujant ar padarius kitus teisės pažeidimus, už kuriuos jiems taikytos administracinės nuobaudos ar drausminio poveikio priemonės, jokių kitų teisinių pasekmių, išskyrus numatytas nuobaudas (BVK 49 str. 2 d.), nėra. Todėl abejotinas bausmės tikslų pasiekimas, kuris keliamas laisvės apribojimo bausmei kaip savarankiškai kriminalinei bausmei. Tuo tarpu, pavyzdžiui, asmenims, kuriems laisvės atėmimo bausmės vykdymas atidėtas darant analogiškus veiksmus, teismas, nuteistojo elgesį kontroliuojančios institucijos teikimu, išpėja nuteistąjį, kad bausmės vykdymo atidėjimas gali būti panaikintas, o jeigu nuteistasis toliau nevykdo teismo įpareigojimų ar daro teisės pažeidimus, teismas, nuteistojo elgesį kontroliuojančios institucijos teikimu, priima sprendimą panaikinti bausmės vykdymo atidėjimą ir vykdyti pagal nuosprendį paskirtą laisvės atėmimo bausmę. Todėl manytina, kad nuteistiesiems laisvės apribojimu derėtų nustatyti atsakomybę ne tik už teismo nustatytų draudimų nesilaikymą ar įpareigojimų nevykdymą, bet ir už kitų teisės pažeidimų padarymą bei laisvės apribojimą keisti areštu tik nuteistajam nesilaikant draudimų ar nevykdant įpareigojimų ir darant kitus teisės pažeidimus.

Išvados ir pasiūlymai

1. Laisvės apribojimą, kaip alternatyvą laisvės atėmimui, galima laikyti viena svarbiausių baudžiamosios teisenos naujovių ir viena pažangiausių kriminalinių bausmių, veikiančią kaip savotiška nuteistųjų resocializacijos priemonė. Tačiau Lietuvoje nepakankamai išnaudojamas šios alternatyvios laisvės atėmimui bausmės potencialas ir galimybės.

2. Manytina, jog baudžiamuosiuose įstatymuose vertėtų nustatyti galimybę nuteistajam teismo nustatytus draudimus ar apribojimus pakeisti, papildyti ar panaikinti, atsi-

37 Probacijos tarnybų (pataisos inspekcijų) veiklos 2009 m. ataskaita [interaktyvus]. [žiūrėta 2010-10-08]. <http://www.kalejimudepartamentas.lt/?item=vkl_at_mt&lang=1>.

žvelgiant į nuteistojo resocializacijos rezultatus. Tai atitiktų Europos Tarybos Ministrų Komiteto ir JTO rekomendacijas dėl alternatyvių laisvės atėmimui bausmių realizavimo, taip pat pažangią užsienio valstybių patirtį realizuojant laisvės apribojimą.

3. Manytina, kad vertėtų suteikti nuteistųjų dalyvavimui socialinės reabilitacijos programose atitinkamą teisinį statusą, nustatant, kad dalyvavimas socialinės reabilitacijos programose yra vienas iš kriterijų sprendžiant dėl paskirto laisvės apribojimo vykdymo efektyvumo, taip socialinės reabilitacijos programoms suteikiant didesnę reikšmę, o tai atitiktų nuteistojo asmens socialinės reintegracijos prioritetus.

4. Siekiant išvengti dviprasmiško baudžiamojo įstatymo interpretavimo, diskutuotina, ar BK 48 straipsnio 9 dalyje nereikėtų nustatyti, kad, jeigu nepilnametis dėl objektyvių priežasčių negali įvykdyti nustatytų įpareigojimų, teismas gali atleisti jį nuo laisvės apribojimo bausmės, paskirdamas BK 82 straipsnio 1 dalyje numatytą auklėjamojo poveikio priemonę.

5. Kai kuriose užsienio valstybėse laisvės apribojimo bausmės realizacijos procese efektyviai dalyvauja savanoriai, o tai taip pat rekomenduoja tiek JTO, tiek ir Europos Tarybos Ministrų Komiteto priimtų teisės aktų nuostatos. Todėl siūlytina skatinti visuomenės ir jos atskirų narių dalyvavimą laisvės apribojimo bausmės realizacijoje.

6. Siūlytina atsisakyti policijos vaidmens realizuojant laisvės apribojimo bausmę, nes pagrindinė policijos veikla nėra susijusi su kriminalinių bausmių vykdymu, o policijos pareigūnų profesinis pasirengimas neatitinka bausmes vykdančių institucijų personalui keliamų reikalavimų. Tai atitiktų tiek JTO, tiek ir Europos Tarybos Ministrų Komiteto rekomendacijas dėl bausmes vykdančių institucijų personalo.

7. Siūlytina, kad nuteistajam, vengiančiam atlikti laisvės apribojimo bausmę, ši bausmė būtų keičiama ne tik areštu, bet ir bauda ar viešaisiais darbais. Tai atitiktų tiek JTO, tiek Europos Tarybos Ministrų Komiteto rekomendacijas, kad „įkalinimo bausmė gali būti skiriama tik nesant kitų tinkamų alternatyvų“. Be to, diskutuotina, ar nereikėtų nuteistajam nustatyti atsakomybę ne tik už teismo paskirtų draudimų ar įpareigojimų nesilaikymą, bet ir už kitų teisės pažeidimų padarymą bei laisvės apribojimą keisti areštu tik nuteistajam nesilaikant teismo nustatytų draudimų ar nevykdant paskirtų įpareigojimų ir darant kitus teisės pažeidimus.

Literatūra

- Blaževičius, J.; Dermontas, J.; Stalioraitis, P.; Usik, D. *Penitencinė (bausmių vykdymo) teisė*. Lietuvos teisės universitetas, 2004.
- Europos Tarybos Ministrų Komiteto 1997 m. rekomendacija Nr. R(97)12 dėl personalo, susijusio su sankcijų ir priemonių vykdymu [interaktyvus]. [žiūrėta 2010-10-06]. <[http://www.coe.int/.../Emprisonnement_et_alternatives/Instruments_juridiques/Rec.R\(97\)12.asp](http://www.coe.int/.../Emprisonnement_et_alternatives/Instruments_juridiques/Rec.R(97)12.asp)>.
- Europos Tarybos Ministrų Komiteto rekomendacija Nr. R(92)16 dėl Europos bendruomeninių sankcijų ir priemonių taisyklių [interaktyvus]. [žiūrėta 2010-10-06]. <<http://www.cm.coe.int/ta/rec/1992/92r16.htm>>.
- Europos Tarybos Ministrų Komiteto rekomendacija Nr. R(99)22 dėl kalėjimų perpildymo ir kalėjimų populiacijos padidėjimo [interaktyvus]. [žiūrėta 2010-10-06]. <<http://www.coe.int/ta/rec/1999/99r22.htm>>.

coe.int/T/E/Legal_affairs/Legal_co-operation/Prisons_and_alternatives/Legal_instruments/Rec.R(99)22.asp>.

Europos Tarybos Ministrų Komiteto rekomendacija Rec(2000)22 dėl Europos bendruomeninių sankcijų ir priemonių taisyklių taikymo tobulinimo [interaktyvus]. [žiūrėta 2010-10-06]. <[http://www.coe.int/T/E/Legal_affairs/Legal_cooperation/Prisons_and_alternatives/Legal_instruments/Rec.R\(2000\)22.asp](http://www.coe.int/T/E/Legal_affairs/Legal_cooperation/Prisons_and_alternatives/Legal_instruments/Rec.R(2000)22.asp)>.

International Centre for Prison Studies World Prison Brief (Europe) [interaktyvus]. [žiūrėta 2010-10-06]. <<http://www.kcl.ac.uk/depsta/law/research/icps/worldbrief/?search=europe&x=Europe>>.

Jungtinių Tautų Organizacijos 1955 metų Tipinės minimalios elgesio su kaliniais taisyklės [interaktyvus]. [žiūrėta 2010-10-06]. <<http://www.un.org/russian/documen/convents/prison.htm>>.

Jungtinių Tautų Organizacijos Generalinės Asamblėjos rezoliucija Nr. 45/110 dėl standartinių minimalių su laisvės atėmimu nesusijusių priemonių taisyklių [interaktyvus]. [žiūrėta 2010-10-06]. <<http://www.un.org/documents/ga/res/45/a45r110.htm>>.

Kalėjimų departamento prie Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos direktoriaus 2003 m. gegužės 8 d. įsakymas Nr. 4/07-79 „Dėl programos, metodinių rekomendacijų ir dokumentų formų, susijusių su pataisos inspekcijų veikla, patvirtinimo“. *Valstybės žinios*. 2003, Nr. 48-2147.

Kalėjimų departamento prie Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos 2009 metų veiklos ataskaita Nr. NV-25.

Kalėjimų departamento prie Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos metinės ataskaitos [interaktyvus]. [žiūrėta 2010-10-08]. <http://www.kalejimudepartamentas.lt/?item=vkl_at_mt&lang=1>.

Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas. *Valstybės žinios*. 2000, Nr. 89-274.

Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso, patvirtinto 2000 m. rugsėjo 26 d. įstatymu

Nr. VIII-1968, Baudžiamojo proceso kodekso, patvirtinto 2002 m. kovo 14 d. įstatymu Nr. IX-785, ir Bausmių vykdymo kodekso, patvirtinto 2002 m. birželio 27 d. įstatymu Nr. IX-994, įsigaliojimo ir įgyvendinimo tvarkos įstatymas Nr. IX-1162. *Valstybės žinios*. 2002, Nr. 112-4970.

Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas. *Valstybės žinios*. 2002, Nr. 37-1341.

Lietuvos Respublikos bausmių vykdymo kodeksas. *Valstybės žinios*. 2002, Nr. 73-3084.

Lietuvos Respublikos policijos veiklos įstatymas. *Valstybės žinios*. 2000, Nr. 90-2777.

Lietuvos Respublikos tarnybos Kalėjimų departamente prie Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos statuto pakeitimo įstatymas. *Valstybės žinios*. 2008, Nr. 74-2869.

LTSR baudžiamasis kodeksas. Vilnius: Mintis, 1983.

Probacijos tarnybų (pataisos inspekcijų) veiklos 2009 m. ataskaita [interaktyvus]. [žiūrėta 2010-10-08]. <http://www.kalejimudepartamentas.lt/?item=vkl_at_mt&lang=1>.

Speranskij, I. V.; Struchkov, N. A.; Tkachevskij, JU. M.; Shmarov, I. V. *Sovetskoe ispravitelno-trudovoe pravo* [Soviet Corrective Labor Law]. Moskva, 1983.

Ugalovnyj kodeks Azerbajdžhanskoj Respubliki [Criminal Code of Azerbaijan Republic]. SPB, 2001.

Ugalovnyj kodeks Gruzii [Criminal Code of Georgia Republic]. SPB, 2002.

Ugalovnyj kodeks Respubliki Belarus [Criminal Code of the Republic of Belarus]. SPB, 2001.

Ugalovnyj kodeks Respubliki Kazakhstan [Criminal Code of the Republic of Kazakhstan]. SPB, 2001.

Ugalovnyj kodeks Respubliki Polshi [Criminal Code of the Republic of Poland]. SPB, 2001.

Ugalovnyj kodeks Respubliki Tadžikistan [Criminal Code of the Republic of Tajikistan]. SPB, 2001.

Ugalovnyj kodeks Rossijskoj Federacii [Criminal Code of the Russian Federation]. SPB, 2005.

Ugalovnyj kodeks Ukrainy [Criminal Code of Ukraine]. SPB, 2002.

Ugolovnoe zakonodatelstvo zarubezhnykh stran (Anglija, SSHA, Francija, Germanija, Japonija) [The criminal law of foreign countries (England, USA, France, Germany, Japan)]. Moskva: Zercalo, 1998.

REALIZATION OF THE PENALTY OF RESTRICTION OF LIBERTY

Tomas Mackevičius

Mykolas Romeris University, Lithuania

Marius Rakštelis

Ministry of Justice of the Republic of Lithuania

Summary. *The article deals with a study of a distinct criminal punishment established in the Criminal Code and the Code of Punishment Enforcement of the Republic of Lithuania—restriction of liberty, as an alternative to imprisonment. Without investigating extensively the course of development of this penalty, in the article it is sought to overview the development trends of restriction of liberty; analyse the problems of enforcing this penalty and suggest measures to eliminate them; investigate whether the legal regulation of Lithuania is in line with the provisions of the main international instruments relating to non-custodial sanctions (1990 United Nations Standard Minimum Rules for Non-custodial Measures (the so-called Tokyo Rules), Recommendation R (92) 16 of the Committee of Ministers of the Council of Europe to Member States on the European rules on community sanctions and measures, Recommendation Rec (2000) 22 of the Committee of Ministers of the Council of Europe to Member States on improving the implementation of the European rules on community sanctions and measures); review the progressive legal regulation of restriction of liberty in place in individual states and provide a comparison between the national and foreign experience in relation to the penalty of restriction of liberty. In addition, the article offers guidelines for the improvement of the legal regulation and implementation of the legal institute of restriction of liberty.*

The article extensively relies on the Standard Minimum Rules for the Treatment of Prisoners passed by the UN in 1955 and on the Recommendation R (97) 12 of the Committee of Ministers of the Council of Europe on staff concerned with the implementation of sanctions and measures, on the legal regulation and enforcement practices of the penalty of restriction of liberty in foreign states, opinions and works of foreign scientists and other authors and makes use of the statistics and performance data of correctional inspectorates subordinate to the Prison Department under the Ministry of Justice of the Republic of Lithuania.

Keywords: *liberty limitation, penalty, probation, alternatives for the imprisonment punishment, international documents, re-socialization, rehabilitation.*

Tomas Mackevičius, Mykolo Romerio universiteto Socialinės politikos fakulteto Mediacijos katedros lektorius, socialinių mokslų daktaras. Mokslinių tyrimų kryptys: penitencinė teisė, bausmių sistema, alternatyvos laisvės atėmimui, tarptautiniai dokumentai, nustatantys elgesį su nuteistaisiais.

Tomas Mackevičius, Mykolas Romeris University, Faculty of Social Policy, Department of Mediation, lecturer, doctor in social sciences. Research interests: penitentiary law, alternatives to imprisonment, penal system, international instrument for determining the treatment of convicts.

Marius Rakštelis, Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos Administracinės ir baudžiamosios justicijos departamento Baudžiamosios justicijos skyriaus vedėjas. Mokslinių tyrimų kryptys: baudžiamoji teisė, bausmių vykdymo teisė, bausmių sistema.

Marius Rakštelis, Ministry of Justice of the Republic of Lithuania, Administrative and Criminal Justice Department, Division of Criminal Justice, superior. Research interests: criminal law, penitentiary law, criminal punishments system.